

شورای عالی حوزه علمیه قم

مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران

مدرسه علمیه صدیقه الکبری سلام الله علیها

عنوان:

مدیریت بیماری های مسری از نگاه احادیث

محقق:

عاطفه بالائی^۱

تابستان ۱۴۰۰

^۱ . حوزه علمیه صدیقه الکبری سلام الله علیها , شهرستان تالش , سطح ۲, پایه پنجم. atefehbalaieh@gmail.com

چکیده

رعایت بهداشت فردی در اسلام بسیار مورد توجه بوده است و سیره پیامبران و امامان علیهم السلام و اهتمام جدی آنها در امور بهداشتی و تاکید بر اصل پیشگیری بهتر از درمان، بر ضرورت و اهمیت موضوع سلامتی، بهداشت و تأثیر آن در زندگی دنیوی و اخروی اشاره دارد. در عصر حاضر که جهان با ویروسی مسری و همه گیر به نام کرونا درگیر می باشد و درحالی که توصیه معصومان درباره پیشگیری، درمان و کنترل این بیماری های مسری به فراموشی سپرده شده بود، همان روشی توسط متخصصین در دستور کار قرار گرفت که پیامبر ۱۴۰۰ سال پیش در مقابله با بیماری های واگیردار مطرح کردند. لذا در این نوشتار کوشیده ایم با استفاده از منابع در دسترس شامل قرآن و منابع روایی و معتبر اسلامی مرتبط با موضوع و تحلیل و توصیف محتوایی آنها احادیثی که در خصوص رعایت بهداشت و جنبه پیشگیرانه و مدیریت بیماری های مسری متمرکز است، را بررسی کنیم. به امید آن که این پژوهش با احیاء تفکر دینی، مبانی اعتقادی و عملی بهداشتی مربوط به پیشگیری و درمان بیماری های مسری در فرهنگ غنی اسلامی بتواند به عنوان یکی از راه کارهای بسیار مهم و تأثیرگذار در در افزایش آگاهی و انجام اقدامات اجتماعی و فرهنگی علیه بیماری های مسری قرار گیرد. إن شاء الله

کلمات کلیدی: بیماری، پیشگیری، درمان، روایات، مسری

مقدمه

بلاهای طبیعی و بیماری‌های فراگیر، از دیرباز در میان بشر بوده و از برخی آیات قرآن کریم - به‌ویژه آیه ۱۵۵ بقره - استفاده می‌شود که وجود این‌گونه حوادث، از سنت‌های الهی برای امتحان بشر است. از طرفی پاکیزگی و به دور از آلودگی زیستن از آنجایی که یاریگر انسان در حفظ سلامتی و بقای عمر است، همواره موردنظر آدمی بوده است. از آن زمان که بشر حس و ادراک را فهمید، ضعف و بیماری، ناتوانی و پیری را دشمن دانست، درصدد دفع شر و زیان و درد از خود، تلاشی پیگیر در پیش گرفت و احتمالاً پیامبران و امامان ما اولین طبیبان این کره خاکی بودند. دین مبین اسلام بر اهمیت و تأثیر بهداشت در زندگی دنیوی و اخروی اشاره فراوان دارد و رعایت آن را زمینه ساز سعادت و کمال انسان در دنیا و آخرت می‌دانستند، زیرا انسان به عنوان آفریده خدا و خلیفه او در حیات و بندگی‌اش، به بدن سالم نیاز دارد، به همین دلیل اسلام سلامتی را نیاز اساسی و ضامن بقای نسل آدمی می‌داند، پیامبرگرامی اسلام صلی الله علیه و آله نیز زندگی بدون سلامتی و تندرستی را، حیات بدون خیر و برکت دانسته است. از این رو راه کارهای فراوانی برای حفظ و تأمین آن پیش روی بشر قرار می‌دهد، که گویای جامع نگرى اسلام به موضوع سلامت می‌باشد.

متأسفانه در عصر حاضر توصیه های ائمه و پیامبر بزرگوار درباره درمان بیماری ها مهجور مانده، اغلب ریشه درمان بیماری ها را در خارج از اسلام می‌جویند. چنان‌که می‌بینیم بیشتر منابع علمی و کتاب‌های علوم پزشکی برگرفته از منابع و مراجع علمی خارجی هستند. در حالی که اگر تاریخ را ورق بزنیم می‌بینیم که بیماری‌های واگیردار باعث کشتارهای گسترده‌ای می‌شد و در حال حاضر بیماری کرونا جان هزاران انسان را در جهان می‌گیرد. کشتارهایی که در ایران مشکلات اقتصادی بسیاری را برای مردم در پی داشته است. ولیکن در زمان ائمه علیهم السلام، بیماری‌های خطرناکی مانند وبا، طاعون و... وجود داشت، از سوی دیگر طب شیمیایی نیز وجود نداشت اما آن‌ها درمان می‌شدند، معصومان علیهم السلام در برخورد با بیماری‌ها علاوه بر امور معنوی، به راهکارهای پیشگیرانه و تجویز داروهای عمومی و برخی اوقات داروهای اختصاصی توصیه نمودند، شایان توجه است که علی‌رغم اهمیت و تعدد این‌گونه حوادث، اطلاعات تاریخی ما درباره آن‌ها کافی نیست. با کاوش و جست‌جو در سیره اهل بیت به گنجینه‌ای از تجارب و عبرت‌ها دست می‌یابیم که با دقت در لابه لای متون و روایات می‌توانیم شیوه برخورد ایشان با بیماری‌ها را دریابیم. کتاب‌ها و مقالات پیشین بیشتر به موضوع اهمیت و رعایت بهداشت و پیشگیری در برابر بیماری‌ها پرداخته‌اند، لذا در این نوشتار تلاش شده علاوه بر تبیین و بسط موضوعات ارائه شده

،روش مقابله با بیماری های مسری و درمان آن در اسلام نیز با استفاده از روایات معصومین بررسی شود.به همین منظوراین مقاله بر مبنای سه هدف تنظیم شده است:

۱.بررسی اهمیت بهداشت و رعایت آن توسط پیامبرگرامی اسلام و اهل بیت علیه السلام

۲.ارائه راهکارهای پیشگیرانه در رابطه با بیماری های مسری توسط پیامبر و ائمه معصوم علیهم السلام

۳. روش و توصیه اهل بیت علیهم السلام برای مقابله با بیماری های واگیردار

۱. اهمیت رعایت بهداشت

از گذشته تا به امروز مسئله بهداشت و پاکیزگی یکی از موضوع‌های مهم در زندگی انسان است. باسیر در تاریخ و بررسی روش زندگی گذشته در شبه جزیره عربستان به این واقعیت دست می‌یابیم که آن‌ها در محیطی به دور از اندیشه و اطلاع از علومی همچون علم طب زندگی ابتدایی داشتند، چادرنشینی، نبود دسترسی به آب، آن‌ها را از بهداشت و پاکیزگی دور می‌داشت، آن‌ها در مواقع بیماری جهت راندن عامل بیماری‌ها که به عقیده آنان اجنه و شیاطین بوده اند^۱، از اوراد و اذکار استفاده می‌کردند، البته آنان نیز، مانند اقوام دیگر از گیاهان دارویی و خواص آنها، برخی از اعمال جراحی ابتدایی، مانند: حجامت و داغ کردن قطع اندام‌ها با آهن و آتش اطلاع داشتند، اما این اعمال، اغلب توسط افراد تعلیم ندیده، انجام می‌شد^۲. ارتباط اعراب با سرزمین‌ها و کشورهای ایران، روم و مصر بر اطلاعات بهداشتی و طبی آنان افزود و با ظهور اسلام، پاکیزگی و رعایت اهمیت ویژه‌ای در زندگی انسان یافت. به طوری که باوجود نماز، وضو گرفتن، پاک بودن و شست شوی ویژه‌ای به نام غسل، پاکیزگی به یکی از اصول اولیه زندگی آنان تبدیل شد. بدین صورت مسلمانان بیش از پیروان سایر ادیان در ارتباط با پاکیزگی جسم و طهارت قرار گرفتند و پاکی جسم از ویژگی‌های دستورات اسلام و مورد قبول مسلمانان گردید. در واقع انجام هر عملی عبادی در دین اسلام به گونه‌ای، منوط به پاکیزگی بدن است. چنان که در تأثیر بهداشتی وضو، این نکات آمده است:

۱. با شستن صورت و دست‌ها، عروق سطح پوست منبسط می‌شود و به حال اول برمی‌گردد. حرکت قلب زیاد می‌شود. و اعصاب قلب و ریه‌ها و معده و غدد سریع می‌شود.

۲. مجاری بینی و چشم هم از جرم‌ها پاک می‌شود.

۳. پوست از امراض جلدی گرفتن حفظ و دست و صورت، عاری از اصابت میکروب می‌گردد.^۳ همان توصیه‌ای که این‌روزها توسط متخصصین با عنوان شستن مکرر دست‌ها یکی از راه‌کارهای بهداشتی درپیشگیری از کرونا پیشنهاد شده است. به نظر می‌رسد، سفارش معصومین به دائم الوضو بودن علاوه بر پاکی روح ارتباط مستقیمی با این توصیه بهداشتی داشته باشد.

۱. نجم آبادی، تاریخ طب در ایران، ج ۲، ص ۱۱۷.

۲. سیریل الگود، تاریخ پزشکی و سرزمین‌های خلافت شرقی، ص ۸۶-۸۷.

۳. حسینی، النظم الاسلامیه، ص ۴۳۴.

گفتن «انا لله و انا اليه راجعون» و تسلیم در برابر خداوند، از راهکارهای معنوی اهل بیت علیهم السلام در برخورد با عموم مصائب و از جمله بیماری است.^۱

اما آن چیزی که در بررسی سیره اهل بیت علیهم السلام، خودنمایی می کند، نگاه معرفتی اهل بیت به بلاها و بیماری ها است. از نگاه اهل بیت علیهم السلام هم درد از خدا است و هم درمان.^۲ روزی رسول خدا به طبیبی فرمود: «طیب خدا است و اما تو، یاری مهربان هستی». گویی آن حضرت، پزشک و به تبع، همه دیگر عوامل مادی درمان را سبب و وسیله درمان می شمارد. نقل شده است که یکی از اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله مجروح شد و آن حضرت دستور داد برایش طبیب خبر کنند. اطرافیان پرسیدند: «یا رسول الله! مگر طبیب سودی می رساند؟». رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «خداوند هیچ بیماری ای نفرستاده مگر این که برای آن شفایی نیز فرستاده است» و نیز فرمود: «خود را درمان کنید؛ زیرا همان کسی که درد را فرو فرستاده، درمان را نیز فرو فرستاده».^۴

اساساً از نگاه معرفتی، بلاها و مصائب، یکی از ابزارهای تربیت و هدایت بندگان شمرده می شود. امام جعفر صادق علیه السلام در گفت و گوی مفصلی که با یکی از یاران خود به نام مفضل انجام داده است، بعد از اشاره به برخی بیماری های فراگیر و بلاهای عمومی، می فرماید: «این ها... فقط گاهی با این آفات جزئی متأثر می شود تا مردم تأدیب شوند و استوار گردند و پس از آن نیز استمرار ندارند و در هنگام ناامیدی مردم برطرف می شوند؛ پدید آمدنشان برای مردم موعظه و برطرف شدنشان رحمت است».^۵ در روایتی از امام سجاد علیه السلام نیز ابتلا به بیماری طاعون و توسعاً همه بیمارهای فراگیر باعث پاک شدن گناهان شمرده شده و به نور خورشید تشبیه شده که هرچند باعث آزردهای می شود، برکاتی هم از جهت رویش درختان و... دارد.^۶

و همچنین در نگاه پیامبر و اهل بیت ایشان، کوچک و بزرگ بودن بیماری و بلا، تفاوتی ندارد؛ زیرا هر دو از طرف خداوند است و برای خداوند، کوچک و بزرگ ندارد. نقل شده که رسول خدا هرگاه جوش کوچکی در بدن خود می دید، به خدا پناه می برد و در برابر خدا به اظهار مسکنت و زاری می پرداخت.

۱. حسینی و دیگران، تحفه آسمانی، گفتار دهم و یازدهم.

۲. صدوق، علل الشرائع، ص ۵۲۵.

۳. محمدی ری شهری، میزان الحکمة، حدیث ۱۱۱۴۲ تا ۱۱۱۴۵.

۴. نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۶، ص ۴۴۰.

۵. حسینی و دیگران، تحفه آسمانی، ص ۷۰.

۶. مجلسی، بحارالانوار، ج ۶، ص ۱۲۴.

پس به ایشان گفته می‌شد: «ای رسول خدا! [مگر] چیز مهمی است؟». می‌فرمود: «اگر خدا بخواهد، چیز کوچک را بزرگ و چیز بزرگ را کوچک خواهد کرد».^۱ با این نگاه، قدرت خداوند چه در ایجاد و چه در دفع بیماری‌ها، چه یک نفر در جامعه بیمار شود و چه افراد بسیاری مبتلا گردند؛ یکسان است و از این جهت، برای خدا هیچ تفاوتی ندارد.

بنابراین بنابر توصیه معصومان دعا یک فرآیند شفا بخش است و مضامین موجود در ادعیه ما به بیمار یادآوری می‌کنند بیماری و حتی مرگ آخر و نهایت زندگی نیست. این امر برای انسان معتقد، نوعی ابزار حمایتی برای برخورد و تحمل بیماری را فراهم می‌آورد.

۵. نتیجه گیری:

بهداشت و رعایت آن در دین اسلام اصلی مهم در پیشگیری و حفاظت از بیماری‌ها معرفی شده است. امروزه ما می‌توانیم با ارائه برنامه‌های بهداشتی و راهکارهای پیشگیرانه از بیمارهای مسری برگرفته از قرآن، احادیث و روایات ائمه اطهار علیهم‌السلام در ترویج و فراگیری این آموزه‌ها نقش مهمی داشته باشیم. در این مقاله بیان شد پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت ایشان علاوه بر تشویق به لزوم رعایت بهداشت از امکان سرایت بیماری‌ها مطلع بودند و برای جلوگیری از شیوع بیماری‌ها توصیه‌های بهداشتی از قبیل رعایت حفظ فاصله اجتماعی و دوری از اماکن آلوده به بیماری و قرنطینه و تغذیه سالم را در زمینه پیشگیری از بیماری‌ها و راهکارهایی همچون مراجعه به پزشک و همچنین مصرف داروهای عمومی و خاص و راهکارهای معنوی از قبیل دعا، استغفار و... را در رابطه با درمان این بیماری‌ها سفارش کرده‌اند، از این رو، در این نوشتار با تکیه بر روایاتی که از سوی پیامبرگرمی اسلام و ائمه معصوم علیه‌السلام، در این رابطه صادر شده است. می‌توانیم با مشارکت مردم، در برنامه ریزی و اجرای مسائل بهداشتی با الگو قرار دادن توصیه‌های امامان بزرگوار گامی بزرگ در تأمین بهداشت جسمی و روانی جامعه و مدیریت بیمارها به خصوص بیماری‌های قابل سرایت برداریم، زیرا فرموده‌های معصومین در راستای دستورات خداوند متعال و از طریق الهام الهی است و آنان از جانب خود سخنی نمی‌گویند. بنابراین هر انسان مسلمانی اگر در جهت رعایت بهداشت و رعایت آموزه‌های پیشگیرانه و درمانی جلب رضایت الهی را در نظر داشته باشد، این تلاش او علاوه بر حفظ او از بیماری‌ها، عبادت محسوب شده و او را به سوی رشد و تعالی هدایت می‌کند.

^۱. طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۳۵۷.

منابع

قرآن

نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی.

۱. ابن أبی الحديد، عبد الحمید بن هبة الله، شرح نهج البلاغه لابن أبی الحديد، محقق/مصحح: ابراهیم، محمد ابوالفضل، قم: مكتبة آية الله المرعشي النجفی، چاپ اول، ۱۴۰۴ هـ.

۲. ابنا بسطام، عبدالله و حسین، طب الأئمة (عليهم السلام)، محقق/مصحح: خراسان، محمد مهدی، قم: دار الشریف الرضی، چاپ دوم، ۱۴۱۱ هـ.

۳. ابن بابویه (شیخ صدوق) محمد بن علی، من لایحضره الفقیه، محمد جواد غفاری، تهران، نشر صدوق، ۱۳۶۷ هـ.

۴. همان، علل الشرایع، قم: مكتبة الحیدریة نجف، و مكتبة الداوری.

۵. همان، معانی الاخبار، قم: جامعه مدرّسین، ۱۳۷۹ هـ.

۶. ابن حنبل بغدادی، احمد بن محمد، مسند احمد، مؤسسه الرسالة، ۱۳۷۳ هـ.

۷. اسم حسینی، غلامرضا، نظام بهداشت و سلامت در اسلام، مجله تخصصی قرآن و علم، بی نا، بی تا.

۸. بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح البخاری، محقق: محمد زهیر بن ناصر الناصر، بیروت: دار طوق النجاة، ۱۴۲۲ ق.

۹. برقی، ابو جعفر احمد بن محمد بن خالد، المحاسن، مترجم/ مصحح، حسینی ارموی، سید جلال الدین، تهران: دارالکتاب الاسلامیه، ج ۱.

۱۰. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحکم در الکلم، مترجم: انصاری، محمد علی، قم: دار الحدیث، ۱۳۸۳ هـ.

۱۱. جرجانی، ابی احمد عبدالله بن عدی، الکامل فی ضعف الرجال، بیروت: دار الفکر، ۱۴۰۹ هـ.

۱۲. حرّانی، ابن شعبه، تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیهم، محقق/ مصحح: غفاری، علی اکبر، قم، ۱۳۶۳ هـ.

۱۲. الحر العاملي، محمد بن حسن، وسائل الشيعه الى تحصيل مسائل الشريعه، بيروت، مؤسسه آل بيت، ج ۱۷، ۱۴۱۳ه ق
۱۳. حسنلو، امير علي. بهداشت فردی در سیره نبوی (ص)، نشریه نقطه پرگار ویژه نامه میلاد پیامبر اعظم (ص)، ۱۳۹۱.
۱۴. حسینی، الحاج حسن، النظم الاسلاميه، بيروت، مؤسسه الجامعيه للدراسات و النشر و التوزيع، ۱۹۸۷/۱۴۰۶.
۱۵. حسینی، سيد خليل؛ بهرامی خشنودی، مرتضی، تحفه آسمانی، نشر بنیاد مستضعفان و جانبازان، ۱۳۷۸ه ش.
۱۶. الخطيب بغدادی، ابی بکر احمد بن علی، تاریخ بغداد، محقق: عبدالقادر عطا، مصطفی، قم: مؤسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تبیان، ج ۵، ۱۳۸۷ه ش.
۱۷. دهقان نژاد، مروزی بر تاریخچه مشکلات ایجاد قرنطینه در ایران در دوره ناصرالدین شاه
۱۸. رضوی، روح الله، میکروب، سرایت و قرنطینه در اسلام، بی نا، ۱۳۸۰ه ش.
۱۹. سیریل الگود، تاریخ پزشکی و سرزمین های خلافت شرقی، با هر فرقانی، تهران: امیرکبیر، بی تا.
۲۰. صانعی، سید مهدی، پاکیزگی و بهداشت در اسلام، قم: بوستان کتاب، ۱۳۹۰ه ش.
۲۱. طب الرضا (علیه السلام)، ترجمه امیر صادقی، تهران: معراجی، چاپ ششم، ۱۳۸۱ه ش.
۲۲. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الأخلاق، قم: الشریف الرضی، چاپ چهارم، ۱۴۱۲ه ق.
۲۳. طوسی، محمد بن حسن، الامالی، قم: اندیشه هادی، چاپ اول، ۱۳۸۸ه ش.
۲۴. همان، الخلاف فی الاحکام، قم: جامعه مدرسین، ج ۱۴۰۷، ۳ه ق.
۲۵. عسقلانی، ابن حجر شهاب الدین، فتح الباری، بیروت: دارالمعرفه، چاپ دوم، بی تا.
۲۶. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، ناشر: اشجع، چاپ اول، ۱۳۸۹ه ش.
۲۷. الفقه المنسوب إلى الإمام الرضا (عليه السلام)، محقق / مصحح: مؤسسه آل البيت (عليهم السلام)، مشهد: مؤسسه آل البيت (عليهم السلام)، چاپ اول، ۱۴۰۶ه ق.

۲۸. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، محقق / مصحح، غفاری، علی اکبر، آخوندی، محمد، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ هـ.ق.
۲۹. متقی هندی، علاءالدین علی المتقی بن حسام الدین، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال جلد ۱۰۶، تحقیق شیخ بکری حیات، مؤسسه الرساله، بیروت، ۱۴۰۹ هـ.ق.
۳۰. مجلسی، علامه محمد تقی، بحار الانوار جلد: ۵۹، ۷۴، ۵۵، ۵۴، ۶۲، ۶، ۷۲. المکتبه الاسلامیه، تهران، ۱۳۸۵ هـ.ش.
۳۱. محدث نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، محقق / مصحح: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام)، قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام)، چاپ اول، ۱۴۰۸ هـ.ق.
۳۲. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۶۷ هـ.ش.
۳۳. محمود نجم آبادی، تاریخ طب در ایران، ج ۲، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۳ هـ.ش.
۳۴. مطهری، مرتضی، انسان و سرنوشت، مجموعه آثار، تهران: صدرا، ۱۳۷۲ هـ.ش.
۳۵. نیشابوری، مسلم بن حجاج، صحیح مسلم، مصحح: طرابلسی، اسماعیل بن احمد، استانبول: دارالطبایع العامره، ج ۷، ۱۳۳۴ هـ.ق.
۳۶. وحیدی مهر جردی، شهاب الدین، پیوند بهداشت و عبادات در قرآن و روایات، نشریه طلوع بهداشت، ۱۳۹۵.